

Hayvan Destekli Uygulamalar ve Çocuklarda Kullanımı

Gonca Karayağız Muslu* Zeynep Conk**

Özet

Bu derleme makalenin amacı, hayvan destekli tedavi modellerinin tanımı, tarihçesi, dayandığı teoriler, etki mekanizmaları, pediatrikte kullanıldığı alanlar ve kullanımı konusunda sağlık profesyonellerinin dikkat edeceği noktalar konusunda bilgi vermektir. Hayvan Destekli Tedavi belli kriterlere uygun bir hayvanın, sürecin bir parçası olarak tedaviye katıldığı hedefe yönelik girişimlerdir. Bu tedavilerin yararlı etkileri hem tarihsel hem de güncel araştırmalar ile belgelenmiştir. Araştırmalar çocukların hayvanlar ile etkileşimlerinin çocuklar için psikolojik, duygusal, sosyal ve fiziksel yararlarının olduğunu göstermiştir. Hayvan destekli tedaviler daima yapılandırılmış bir program izlenerek, önerilen rehberler eşliğinde ve programın hedefleri doğrultusunda multidisipliner bir ekip ile yapılmalıdır. Ekip içerisinde yer alan hemşire mevcut olan rehberler hakkında bilgi sahibi olmalı ve oluşabilecek potansiyel risklerin farkında olup gereken önlemleri almalıdır. Türkiye’de hayvan destekli tedavi bir uzmanlık alanı olarak uygulanmamakta, yalnızca insan ve hayvan etkileşiminin meydana getirdiği olumlu sonuçlara göre kısıtlı hizmetler sunulmaktadır. Ayrıca ülkemizde bilimsel kanıt sağlayacak bu alanda yapılmış bir çalışma da bulunmamaktadır. Hayvan destekli uygulamaların etki mekanizmasını, uygun hasta grubunu belirlemeye yönelik araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: hayvan destekli tedavi, hayvan destekli uygulama, pet terapi, çocuk, insan sağlığı

Animal-Assisted Interventions and Their Practice in Children

This review aims to survey the various aspects of animal assisted therapies, such as basic definitions, historical background, theoretical bases, mechanisms of action, pediatric uses and key issues for the health professionals. Animal Assisted Therapies are treatment oriented interventions in which an animal that meets certain criteria is included in the treatment procedures. Historical records as well as recent studies have extensively documented the benefits of these treatments. Relevant studies have further illustrated the psychological, emotional, social and physical benefits of the children's interaction with animals. Animal Assisted Therapies should be structured by following a well-constructed plan with a multidisciplinary team in accordance with the guidelines and the incentives of the program. The nurses in the team are recommended to be acquainted with the guidelines. Moreover, they are expected to take necessary measures against the potential risks. Animal Assisted Therapies aren't practised in Turkey as a field of expertise but limited services are provided on the basis of positive outcomes of human-animal interaction. Besides, no research has been reported in Turkey to provide scientific data in the field so far. It is strongly suggested to conduct researches to analyze the mechanisms of action and appropriate patient groups for the future studies.

Key words: animal assisted therapy, animal assisted intervention, pet therapy, child, human health

Geliş tarihi: 21.02.2010 **Kabul tarihi:** 11.04.2011

Sağlığın korunması ve geliştirilmesinde uzun dönemdir hayvanlardan yararlanılmasına rağmen, bu tamamlayıcı destek tedavi modeli ülkemizde sağlık bakım sistemi içerisinde henüz yer almamaktadır. Bu derleme makalesinde hayvan destekli tedavi modellerinin tanımı, tarihçesi, dayandığı teoriler, etki mekanizmaları, pediatrikte kullanıldığı alanlar ve kullanımı konusunda sağlık profesyonellerine yönelik öneriler yer alacaktır.

Tanımı

Literatürde pet terapi (pet therapy), pet psikoterapi (pet psychotherapy), hayvan destekli tedavi (animal-assisted therapy) gibi farklı terimler vardır. Terim ve tanımlamalardaki farklılıklar karışıklığa yol açmaktadır. Bu nedenle ABD’de tedavi hayvanlarının sertifikasyonundan sorumlu olan en büyük organizasyon Delta Birliği terminolojide standardizasyon getirmek için “hayvan destekli tedavi” ve “hayvan destekli aktiviteleri” şu şekilde tanımlamıştır.

Hayvan Destekli Tedavi (Animal Assisted Therapy) belli kriterlere uygun bir hayvanın sürecin bir parçası olarak tedaviye katıldığı, hedefe yönelik girişimlerdir. Hayvan destekli tedaviler bu alanda uzmanlaşmış profesyonel kişiler tarafından yönlendirilmekte ya da uygulanmaktadır (Delta Society, 2009). Hayvan Destekli Aktiviteler (Animal Assisted Activity), yaşam kalitesini arttırmak, eğitim, eğlence ve / veya motivasyonel terapötik yararlar için fırsatlar sunan faaliyetlerdir. Hayvan destekli aktiviteler özel eğitimli profesyoneller, paraprofesyoneller ve / veya gönüllüler ile uygulanmaktadır. Belli tedavi hedeflerinin olmaması, gönüllülük esasına göre olması ve ziyaretin spontan olması temel özellikleridir (Delta Society, 2009).

*Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD, Araştırma Görevlisi

**Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD, Emekli Öğretim Üyesi

Delta Birliği atların da PetPartner programı ile sertifikalamaya uygun olduğunu belirtmiştir ancak atlar ile yapılan uygulamalar Amerikan Hipoterapi Birliği, Engelliler için Kuzey Amerika Biniciler Birliği gibi farklı birlikler tarafından “hipoterapi” ve “at yardımcı psikoterapi” terimleri altında ele alınmıştır.

At yardımcı psikoterapi (equine-facilitated psychotherapy); atlar ile uygulanan bir psikoterapi türü olup, terapist tarafından geliştirilen tedavi amaç ve hedeflerine ulaşmak için devam eden terapötik bir ilişkidir. Terapist bu konuda yasal eğitim almış bir profesyonel olmalıdır (Equine Facilitated Mental Health Association [EFMHA] 2011).

Hipoterapi hastanın gelişimini kolaylaştırmak için atın hareketlerini kullanma konusunda eğitim almış uğraş terapisti, fizik tedavi uzmanı ve konuşma terapisti tarafından uygulanmaktadır. Hedefleri denge, koordinasyon, postür, ince motor kontrolün geliştirilmesi, artikülasyonun artırılması ve bilişsel becerilerin geliştirilmesidir (American Hippotherapy Association [AHA], 2005).

Hayvan destekli tedavi, hayvan destekli aktivite, hipoterapi “hayvan destekli uygulamalar” (animal assisted interventions) adı altında daha genel bir ifade altında toplanmaktadır. Hayvan destekli uygulamalar bilinçli olarak tedavi sürecinin bir parçasına hayvanların katılımıdır. Rehber, yardımcı ve servis hayvanları bu tanımın dışında kalmaktadır. Amerikan Engelliler Yasasında servis hayvanı “engelli bireye yardım sağlamak üzere eğitilmiş hayvan” olarak tanımlanmıştır (Americans with Disabilities Act of 1990 [ADA], 1990).

Tarihçesi

Hayvan destekli uygulamaların (AAI) yararlı etkileri hem tarihsel hem de güncel araştırmalar ile belgelenmiştir (Morrison, 2007). Eski çağlardan beri hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişkileri yönlendiren çeşitli etkenler vardır. Bu etkenlerden bir tanesi animistik düşüncedir. Ani-

mizm ruhun sadece insanlarda olmadığını, doğada insan ruhuna benzeyen ruhlar olduğunu, hatta cansız varlıkların dahi ruhu olduğunu kabul eden bakış açısıdır. Tipik animist dünya görüşüne göre, hastalık ya da şanssızlık kızgın ya da kötü niyetli ruhların kişinin özüne karşı saldırmasının sonucudur. Animist inanç sistemlerinin yaygın olduğu avcı ve toplayıcı toplumlarda, malign ruhsal sorunların kızgın hayvan ruhları nedeni ile oluştuğuna inanılırdı. Bunu önlemek için ölü ya da diri bütün hayvanlara, büyük bir saygı ile davranılırdı. Aksi halde, avcı veya ailesinden hayvanın intikam alacağı düşünülürdü. Şamanizm'in hakim olduğu toplumlarda ise hayvanların hastalıkların iyileşme sürecinde arabulucu görevi yerine getirdiğine inanılırdı. Büyük cüsseli hayvanların doğaüstü güçlerinin daha çok olduğu düşünülürdü. Pre-klasik ve klasik dönemlerde de animizm esintileri vardı. Eski Yunan ve Mısır tanrıları genellikle hayvan figürleri ile temsil edilirdi (Serpell, 2010).

"Aydınlanma Çağı" olarak bilinen onyedinci yüzyılın başlarında hayvanlar çocukların ve zihinsel engelli bireylerin sosyalleşmesini sağlamak amacı ile kullanılmaya başlanmıştır (Serpell, 2010). İngiltere'de 1790 yılında, tavşan ve tavuklar ruhsal rahatsızlığı olan hastalarda öz kontrolün öğretilmesinde kullanılmıştır (Salotto, 2001). 1830'lu yıllarda İngiliz yardım kuruluşu ruh hastalıkları hastanelerinde hayvanların bulunmasının bu kurumlarda "daha hoş bir ortam yaratacağını" belirtmiştir. (Serpell, 2010). Florence Nightingale Hemşirelik Üzerine Notlar isimli kitabında hayvanların tedavideki önemini şöyle tanımlamıştır: "Özellikle kronik hastalıkların tedavisi süresince küçük bir ev hayvanı, hastalar için mükemmel bir arkadaştır" (Serpell, 2010). Batı Almanya'da 1867 yılında epilepsi hastalarının tedavi planlarına çiftlik hayvanları ve atlar dahil edilmiştir (Bustad, 1980). 1942 yılında, ABD Ordu Hava Birlikleri Dinlenme Hastanesi geleneksel tıbbi tedavi ile karşılaştırıldığında, hayvan destekli tedavi programlarının bazı hastalar için daha "huzur verici" olduğunu belirtmiştir (Bustad, 1980).

Hayvan destekli uygulamalar ile ilgili ilk bilimsel dergi makalesi, bir sosyolog olan James Bossad tarafından 1944 yılında yayınlanmıştır. 1960 yılında, New Yorklu psikolog Dr Boris Levinson, ergenlerin tedavi planlarına kendi köpeğini de dahil etmiş ve "Yardımcı Terapist olarak Köpek" isimli makalesini "Mental Hygiene" dergisinde yayınlamıştır (Levinson, 1962). Psikolog Ethel Wolff, 1970 yılında ABD'deki sağlık kurumlarını incelemiş ve çalışmaya katılan kurumların %48'inde psikoterapi için hayvanların kullanıldığı belirlemiştir. 1972 yılında, Levinson tarafından yapılan başka bir çalışmada New York'ta ankete katılan 435 psikoterapistin üçte birinin terapötik olarak evcil hayvan kullandığı belirlenmiştir (Arkow, 2004). İnsan sağlığı ve refahı üzerinde hayvanların etkileri konusunda araştırmalar 1970'lerin sonlarında yapılmaya başlamıştır.

McCulloch, Bustad ve Katcher 1980 yılında insan-hayvan bağlanmasına odaklı uluslararası bir sivil toplum örgütü olan Delta Birliğini kurmuşlardır (Delta Society, 2009). Bu örgütün misyonu insanların sağlığını, bağımsızlığı ve yaşam kalitesini artırmak için hayvanların kullanılmasını teşvik etmektir (Salotto, 2001). Örgütün hedefleri; insan sağlığı üzerinde hayvanların olumlu etkileri olduğu bilincin artırılması, günlük yaşama hayvanların katılımını kısıtlayan engellerin kaldırılması; sağlık ve eğitim gibi hizmetlerde hayvanların tedavi edici rolünü genişletilmesidir (Delta Society, 2009).

Dayandığı Teoriler

İnsanlar ve hayvanlar arasındaki terapötik ilişkilerin nedenini açıklamak için kabul edilen ya da deneysel olarak desteklenen, yaygın olarak kullanılan tek bir teorik çerçeve yoktur. Bu ilişkide birden fazla mekanizmanın etkin olduğu düşünülmektedir. Hayvanlar ile etkileşimin insanlarda sakinleştirici etkiler yaratabileceği düşüncesi hayvan destekli uygulamalar literatüründe yaygındır. Kabul edilen en yaygın görüş E.O. Wilson (1984) tarafından geliştirilen biofili hipotezidir. Wilson, insanların doğaya olan derin yakınlık ve ilgilerinin biyolojik yapılarından kaynaklandığını öne sürmektedir. Biofili hipotezi, insanlarla diğer canlı sistemler arasında içgüdüsel bir bağ olduğu görüşüne dayanmaktadır.

Öğrenme teorisi hayvan destekli uygulamalar sırasında anksiyetenin azalmasını açıklayan bir diğer teoridir. Öğrenme teorisine göre tepkiden elde edilen doyum, davranışın tekrar edilme sıklığını artırmakta, yani tatmin edici sonuçlar alındığında uyarıcı-tepki ilişkisi pekiştirilmektedir. Hoşnutsuzluk ise bireyin yeni alternatifler ve çözüm yolları aramasına neden olur; bu yeni arayış büyük olasılıkla deneme-yanılma yoluyla olmaktadır. Hayvan destekli uygulamalar sırasında bireylerin dikkati ağırdan ve sorunlardan hoşnut oldukları farklı bir yöne çekilmektedir (Braastad ve Berget, 2010)

Psikoanalitik teori bireylerin açıklamakta zorlandığı düşünce, duygu, motivasyon, çatışma gibi durum ya da olayları gerçek veya hayali hayvanlara yansıtarak dile getirebildiklerini varsaymaktadır (Kruger ve Serpell, 2010).

Bağlanma kuramı, insanların kendileri için önemli olan diğer kişilerle güçlü duygusal bağlar kurma eğiliminin nedenlerini açıklayan bir yaklaşımdır. Bağlanma kuramı, John Bowlby ve Mary Ainsworth'un ortaklaşa çalışmalarının bir sonucu olarak gelişmiştir. Bowlby çalışmalarına 1950'li yıllarda başlamış, "bağlanma" terimini iki kişi arasındaki güçlü bir bağ olarak tanımlamıştır. Bu kurama göre hayvan destekli tedavilerde hayvanlar "geçiş objesi" görevini yerine getirmektedir. Geçiş objesi, primer bakıcısından ayrılma stresini hafifletmeye yardımcı olan, rahatlatıcı işlevi olan bir öge ya da nesnedir. Terapotik süreçte hayvanlar tedavinin başlangıcında rahatlatıcı bir ortam yaratarak tedavi stresini azaltıcı etki göstermektedirler. Hayvanlar bağlanma figürü ve geçiş objesi olarak hizmet etse de tanımlar aslında birbirinden tamamen farklıdır. Bağlanmada uzun süreli duygusal bağlanma vardır, buna karşın geçiş objesinde uzun süreli bir bağlanma yoktur, bir durumdan diğerine geçiş vardır (Kruger ve Serpell, 2010).

Bilişsel ve sosyal bilişsel kuramlar, bir bireyin bilişsel durumu ve davranışı arasında sürekli karşılıklı bir ilişki olduğu inancı üzerine kurulmuştur. Bu kuramlara göre hayvan destekli tedavinin amacı, benlik saygısı, öz yeterlik, kontrol odağı gibi kişinin benlik algısında dolayısıyla da davranışlarında olumlu değişiklikler meydana getirmektir. Öğrenme ve değişim hayvanların gözlenmesi, taklit ve doğrudan uygulama yolu ile gerçekleşmektedir (Kruger ve Serpell, 2010).

Hayvan Destekli Tedavinin Etki Mekanizması

Hayvan destekli tedavilerde araştırmalar birbiri ile ilişkili birden fazla mekanizmanın etkili olduğunu göstermektedir:

Affektif-duygusal mekanizma: İnsan-hayvan bağlanmasındaki en etkili olduğu düşünülen mekanizmadır. Duygusal bağlanma ne kadar güçlü ise, yararlı sonuçları da

o kadar çoktur. Güncel görüşlere göre hayvan destekli tedaviler gevşemeyi sağlayan biyokimyasal reaksiyonları da başlatmaktadır. İnsanlar ve hayvanlar arasındaki güven verici, olumlu, sakinleştirici bağlanma; stres hormonları olarak bilinen epinefrin ve kortikosteroidlerin salınmasına, kan basıncının, nabız ve solunum hızının azalmasına neden olmaktadır.

Psikolojik uyarı: İnsanlar ve hayvanlar arasındaki güçlü bağlanma; bireylerin sosyal davranış ve ilişkili mekanizmalar, kişilik özelliği ve bilişsel yönlerini etkilemektedir. Bir hayvanın bakımı ile ilgilenmek bireyin kendi problemlerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Oyun mekanizması: Hayvan destekli tedavinin en önemli yönlerinden birisini oluşturmaktadır. Hasta birey bir hayvan ile oynadığında ya da bir hayvanın davranışına güldüğünde iyileşme potansiyeli artar. Oyun aynı zamanda bireyin aktivitesini de arttırmaktadır.

Psikosomatik mekanizmalar: Günümüzde insan psikolojisinin sağlığını etkilediğine yönelik kanıtlar mevcuttur. Çok sayıda fiziksel hastalığın temelinde bir psikolojik nedenden kaynaklandığı gösterilmiştir. Hayvan destekli tedavilerde kullanılan duygusal, psikolojik uyarı, oyun ve fiziksel mekanizmalar psikosomatik etkiler oluşturmaktadır.

Fiziksel mekanizma: Hayvan destekli tedavinin fiziksel bileşeni tartışmasız çok önemlidir. Hippoterapi, yunuslarla su oyunları, köpeklerle gezinti örnek olarak verilebilir (Ballarini, 2003).

Hayvan Destekli Tedavilerin Uygulandığı Alanlar

Hayvan destekli tedaviler, artık gizemli bir uygulama olmayıp, günümüzde destek amaçlı uygulanan ve birçok rahatsızlıktan olumlu sonuçların alındığı bir tedavi seçeneği olmuştur. Hayvan destekli tedaviler son birkaç yılda tüm dünyada giderek artan bir ilgi görmekte ve uygulamalarında çeşitli zorluklarla karşılaşılacak bazı terapilerde yaşam kalitesinin ve sağlığın iyileştirilmesi amacıyla tamamlayıcı ve destekleyici bir yöntem olarak tercih edilmektedir (Cevizci, Erginöz ve Batlaş 2009). İnsanların sağlığını iyileştirmeye ve geliştirmeye yönelik olarak kullanılan tedavilerin bazı uygulama alanlarına ait örnekler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Hayvan Destek Tedavinin Uygulama Alanları

Psikolojik-egitim amaçlı

- Sosyalleşme yönü zayıf ya da gelişmemiş olan çocuklarda,
- Davranış bozukluklarında,
- Akademik başarısı düşük ve kendine güveni az olan çocuklarda

Saldırgan davranışların azaltılması

- Hapishanelerde
- Mahkumların olduğu akıl hastanelerinde
- İslahevlerinde

Psikiyatrik durumlar

- Hafif veya orta dereceli otizm
- Yaşlı bireylerde depresyon semptomlarının tedavisi ve önlenmesinde
- Anksiyete
- Nöro-psişik gerginlik

Tıbbi müdahaleler

- Hastalıkların iyileşme dönemi
- Arteriyel hipertansiyon
- Kardiyopatiler
- Kronik kas-sinir sistemi hastalıkları

- Farklı motor bozuklukların tedavisi ve rehabilitasyonu (Cevizci, Erginöz ve Batlaş 2009; Ballarini, 2003).

Yetişkinler ile yapılan çalışmaların çoğu yaşlılar ve psikiyatri hastaları üzerine odaklıdır. Yapılan çalışmalarda hayvan destekli uygulamaların salgısal IgA düzeyini artırarak bireylerin immün sistemini güçlendirdiği (Charnetski ve Riggers, 2004), kan basıncı, kalp atım hızı ve anksiyete düzeyini azalttığı (Stasi ve ark., 2004), depresyon ve yalnızlık düzeyini azalttığı (Bizub, Joy ve Davidson 2003), yetişkin psikiyatrik hastalarda benlik saygısı, sosyalleşme ve öz yeterlilik düzeylerini arttırdığı (Bizub, Joy ve Davidson 2003), Alzheimer hastalarında besin alımını arttırdığı (Edwards ve Beck, 2002), elektrokonvülsif tedavi öncesinde hastaların korkularını azalttığı (Barker, Pandurangi, ve Best, 2003) belirlenmiştir.

Hayvan destekli uygulamalar hastanelerde, yaşlı bakım evlerinde, hospislerde, ruh sağlığı atölyeleri, okullarda uygulanmaktadır.

Çocuklarda Hayvan Destekli Tedavilerin Kullanımı

Araştırmalar çocukların hayvanlar ile etkileşimlerinin çocuklar için psikolojik (Odendaal, 2000), duygusal, sosyal (Anderson ve Olson, 2006; Walters, Esteves ve Stokes 2008; Zasloff ve Hart, 1999) ve fiziksel (Gee, Harris ve Johnson 2007) yararlarının olduğunu göstermiştir.

Hayvan destekli tedavilerin çocuklarda kullanımı konusunda çalışmalar hiperaktivite ve dikkat eksikliği, otizm, konuşma ve öğrenme güçlüğü, serebral palsi, kardiyolojik sorunlar, ağrı, psikiyatrik sorunlar, gelişim geriliği ve kanser üzerine odaklanmıştır.

Katcher ve Wilkins (2000) dikkat eksikliği ve hiperaktivite sorunu olan çocuklarda altı aylık hayvan destekli uygulama programının etkisini belirlemiştir. Elli çocuk hayvan destekli uygulama ya da bahçe aktivitesi olarak iki gruba randomize olarak ayrılmıştır. Hayvan destekli uygulama programı hayvanların bakımını öğrenme ve hayvanlar ile etkileşime geçmeyi, bahçe aktiviteleri ise su ve toprak oyunlarını içermektedir. Davranışsal değişiklikler standart öğretmen raporları ve çocuğun kendi bildirimleri ile ölçülmüştür. Çalışma sonuçları hayvan destekli uygulamalara katılan çocukların öğrenme faaliyetlerine katılım, işbirliği ve bağlılığında artma olduğunu, antisosyal ve şiddet davranışlarında azalma olduğunu göstermiştir.

Martin ve Farnum (2002) gelişimsel bozukluğu olan çocuklarda köpeklerle etkileşimin sosyal iletişimi başlatmada etkili olup olmadığını araştırmışlardır. Otizm tanısı olan 3-13 yaş arası 10 çocuğa 15 hafta süresince haftada bir kez top ile oynama, doldurma bir köpek ile oynama ve gerçek bir köpek ile oynamayı içeren bir tedavi programı (Haftada toplam 3 seans) uygulanmıştır. Çocukların etkileşimleri videoya çekilerek, etkileşim (el çırpma, objeye dokunma, gülme, terapistle bakma, odaya bakma gibi) ve sözel iletişim (terapist ile konuşma, kendi ile konuşma, obje ile konuşma) becerileri değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda terapi köpeği varlığında çocuklarda oyun oynama isteğinde artış olduğu, çocukların daha fazla odaklandıkları ve sosyal çevrelerindeki olayların daha fazla farkına vardıkları belirlenmiştir. Sams, Fortney ve Willenbring (2006) tarafından 7-13 yaş arası 22 otizimli çocuk ile yapılan çalışmada hayvanların da katıldığı uğraş tedavileri ile geleneksel uğraş tedavilerinin etkinliği karşılaştırılmıştır. Standart uğraş tedavisine göre hayvanlarla yapılan uğraş tedavisinin dil ve sosyal etkileşimi anlamlı ölçüde arttırdığı bulunmuştur. Bass, Duchowny ve Llabre (2009) yaptık-

ları çalışmada 5–10 yaş arası 34 otistik çocukta terapotik at binmenin çocukta sosyal motivasyon, duyuşal duyarlılık, duyuşal aramada artma ve dikkatsizlik, dikkat dağınıklığı, sedenter davranışlarda azalmaya neden olduğunu göstermiştir.

Macaulay ve Guitierrez (2004) konuşma ve öğrenme güçlüğü olan erkek çocuklarda geleneksel tedavi ile hayvan destekli tedavilerin etkisini karşılaştırmıştır. Hipoterapi uygulanan grubun ebeveynleri, geleneksel konuşma terapisi uygulanan grubun ebeveynlerine göre çocuklarının konuşma ve öğrenme yeteneklerinin daha iyi geliştiğini belirtmişlerdir.

Literatürde fiziksel hastalığı olan çocuklarda at yardımı tedavilerin fiziksel yararları belirtilmiştir (All, Loving ve Crane 1999; Osborne ve Selby 2010). Hipoterapiye ilişkin çalışmalar genellikle serebral palsili çocuklar ile yürütülmüştür (Benda, McGibbon ve Grant 2003; Cherng, Liao, Leung ve Hwang 2004; Snider ve ark., 2007). Yapılan çalışmalarda at destekli tedavinin çocuklarda kas simetrisini arttırdığı (Benda, McGibbon, Grant ve Davis, 2003), postural duruşu düzeltdiği (Bertoti, 1988), normal hareketi kolaylaştırdığı (McGibbon, Andrade, Widener ve Cintas, 1998), denge ve yürüyüş şeklini geliştirdiği (Haehl, Guiliani ve Lewis, 1999) belirlenmiştir. Sterba, Rogers, France ve Vokes (2002) hipoterapinin serebral palsili çocukların büyük motor fonksiyonlarına etkisini incelemişlerdir. Haftada 1 saat 18 haftalık programdan sonra çocukların uzanma ve çevrilme, oturma, çömelme, yürüme, koşma ve atlama gibi büyük motor fonksiyonlarında anlamlı artış olduğu belirlenmiştir.

Pediyatrik kardioloji hastalarında köpek pet terapisinin etkilerini inceledikleri çalışmada Wu, Niedra, Pendergast ve McCrindle (2002) pet ziyaretlerinin hastalarda stresi azalttığını, hasta ve ailesinin moralini yükselttiğini belirlemişlerdir.

Klinik deneyimler ağrı yönetiminde insan-hayvan bağlanmasının ağrıyı azaltmada ve hastane ve girişimlere bağlı stresin azaltılmasında etkili olduğunu savunmaktadır. Hayvan ziyaret tedavisinin pediyatrik ağrı yönetiminde etkinliğini saptamak amacı ile yapılan tanımlayıcı çalışmada, 5–18 yaş arası 25 postoperatif akut ağrısı olan çocuk örneklemini oluşturmuştur. Düzenli hayvan ziyaretinin algılanan ağrıyı anlamlı olarak azalttığı, çocukların dikkatlerini farklı yöne çekerek ağrı algılarını azalttığı belirlenmiştir (Sobo, Eng ve Kassity-Krich, 2006). Akut tedavi gören 3–17 yaş arası çocuklarda hayvan destekli tedavinin ağrı ve yaşam bulguları üzerine etkisini belirlemek amacı ile yapılan çalışmada hayvan destekli tedavi uygulanan gruptaki çocuklarda ağrı seviyesinde anlamlı azalma olduğu, kan basıncı ve nabızda değişiklik olmadığı, solunum hızında anlamlı artış olduğu belirtilmiştir (Braun, Stangler, Narveson ve Pettingell, 2009).

Bardill ve Hutchinson (1997) psikiyatrik sorunu olan adölesanlar ile yaptıkları çalışmada tedavilerinin bir parçası olarak köpek ile geçirdikleri zaman hakkında duygularını yazmalarını istemişlerdir. Hastaların çoğu “köpeği en iyi arkadaşları olarak gördüklerini” “köpek ile sorunlarını paylaşabildiklerini” belirtmişlerdir.

Gagnon ve arkadaşları (2004) yaptıkları tanımlayıcı bir araştırmada, kanserli çocuklarda hastane temelli hayvan terapisi programının uygulanmasının çocuklar, aileler ve görevli sağlık personeli üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmada köpek destekli bu tedavi yönteminin çocuklar ve hasta yakınları üzerinde stresi azalttığı, tedavi uygulamalarına adaptasyonu kolaylaştırdığı ve hastane or-

tamında bireylerin iyi olmalarını sağladığı belirlenmiştir. Bu çalışmada solid tümörü olan ve hospitalize edilen çocuklarda hayvan destekli tedavinin çocukların adaptasyonunu kolaylaştırmaya yanında dinlenmenin sağlanması, daha iyi beslenme, fiziksel aktivite, sosyalleşme, yeni aktivitelere katılma, korkuların ve endişelerin sözlü ifade edilebilmesi, sinirlilik halinde azalma, daha fazla mutluluk hali gibi tedavi kalitesinde de iyileşme sağladığı gösterilmiştir.

Hayvanların duyuşal ve fiziksel istismara uğramış çocukların tedavisinde kullanımının pek çok yararı vardır. Hayvanlar çocukların duygularını ifade edebilmeleri için köprü görevi yapmaktadır (Reichert, 1998).

Arkansas Çocuk Hastanesinde hayvan kullanımının etkinliğini değerlendirmek ve hayvanlardan hastalara mikroorganizma geçişi olup olmadığını belirlemek amacı ile yapılan çalışmada; 4.000'den fazla çocuk hayvan destekli terapi programı uygulandığı, orak hücreli anemi krizinde HDT programına katılan çocuklarda kontrol grubuna göre ağrı krizinin azaldığı ve hayvanlardan hastalara enfeksiyon geçişi olmadığı saptanmıştır (Yamauchi ve Pipkin, 2002).

Kontrendikasyonları

Hasta hayvanlardan korkuyor ise bu tür tedaviler kullanılamaz. Ayrıca bazı sağlık sorunlarında da hayvan destekli tedavilerin kullanılması sakıncalıdır. Alerji, immün sistemin baskılanması, açık yaranın bulunması bu durumlara örnek verilebilir (Morrison, 2007).

Riskler ve Güvenlik Önlemleri

Hayvan-insan etkileşiminin olumlu sonuçları olmasına rağmen, potansiyel riskleri olabileceği de unutulmamalıdır. Kist hidatik, toksoplazma gibi zoonoz kökenli hastalıklar bu risklerin başında gelmektedir. Aşırı duyarlılık reaksiyonları ve uygulama sırasında oluşabilecek kaza ve ısırıklar ise diğer riskleri oluşturmaktadır. Hayvanların özel bakımı ve düzenli kontrolleri bu riskleri azaltmaktadır. Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezi (CDC) ve Delta Birliği riskleri azaltmak için standartlar ve rehberler (Tablo 2) yayınlamıştır.

Bu tedavi yönteminden maksimum fayda sağlayabilmek için içerisinde bir veteriner hekim, veteriner halk sağlığı uzmanı, tıp hekimi ve deneyimli terapist ve hemşirelerin bulunduğu bir multidisipliner ekip çalışması gerekmektedir. Hayvan destekli uygulamaların bu konuda eğitim almış kişiler gözetiminde yapılması hayvan ve insanların sağlığı açısından yararlıdır. Demans, beyin hasarı, mental motor gelişme geriliği olan hastalarda yaralanmaları ve hayvanlara zarar vermeyi önlemek için daha fazla önlem alınmalıdır (Morrison, 2007).

Tedavi merkezlerinde uygulanan HDT, daima yapılandırılmış bir program izlenerek, önerilen rehberler eşliğinde (Tablo 2) ve programın hedefleri doğrultusunda yapılmalıdır. Bu tip tedavilerin uygulanmasında risklerin en aza indirilmesi, multidisipliner bir yaklaşımla yapılan dikkatli planlamaya, yazılı protokollere, personel eğitimine, dokümantasyon ve incelemelere bağlıdır.

Ekip içerisinde yer alan hemşire mevcut olan rehberler hakkında bilgi sahibi olmalı ve oluşabilecek potansiyel risklerin farkında olup gereken önlemleri almalıdır. Rehberler hemşirelere bu konuda yol gösterici olmaktadır. Ayrıca hemşireler hayvan destekli tedavi programlarının etkinliğini belirlemeye yönelik çalışmaların yürütülmesinde de rol almalıdır.

Tablo 2: Sağlık Profesyonelleri için Hayvan Destekli Uygulamalar Rehberi (Lefebvre ve ark., 2008)

Başlık:	Girişimler:
El hijyeni uygulamaları	Hasta, hayvan bakıcısı ve sağlık profesyonelleri uygulama öncesi ve sonrası tekniğine uygun olarak el yıkamalıdır.
Hayvan destekli uygulamalar için program yönetimi	Sağlık profesyonelleri hayvan ziyaret programı oluşturmalı ve buna yönelik politikalar belirlemelidir.
Cinsiyet, özellik ve cins bakımından uygun hayvanların belirlenmesi	Cinsiyet, özellik ve cins bakımından uygun hayvanlar belirlenmelidir. Örneğin küçük kafes hayvanları yaşlı bakım üniteleri için önerilmez.
Hayvan destekli uygulamalar için mizacı uygun olan hayvanın belirlenmesi	Hayvanların yabancılarla, ani sese, kalabalığa, diğer hayvanlara ve bakıcısının komutlarına tepkisi belirlenmelidir. Her hayvanın üç yılda bir yeniden değerlendirilmesi ve ona göre sertifikalanması önerilir.
Hayvanların sağlık kontrolünden geçirilmesi	Hayvanlar aşılanmalı ve her hayvan yılda iki kez veteriner kontrolünden geçirilmeli ve zoonoz hastalıklar açısından taranmalıdır.
Hayvanlar için uygun diyet rehberleri	Son üç ay içinde hayvanların çığ ya da kurutulmuş gıda ile beslenip beslenmediği belirlenmelidir.
Hayvan bakıcılarının yönetimi ve eğitimi	Bakıcılara program hakkında bilgi verilmelidir. Bakıcılar enfeksiyon kontrolü, zoonoz hastalıklar, yaralanmalarda ilk yardım konularında formal eğitim almalıdır. Hayvan atıkları ile uğraşırken eldiven giymelidir. Hayvan ısırığı ya da yaralaması durumunda yapılacak girişimleri içeren uygulamalar belirtilmiştir.
Hayvanların uygulamaya hazırlanması	Hayvanların temel gereksinimleri uygulama öncesi karşılanmalıdır. Hayvan uygulama için temiz ve bakımlı görünmelidir.
Uygulama sırasında hayvan ve hasta arasında uygun iletişimin yönetimi	Uygulama için hastadan yazılı onam alınmalıdır. Uygulama öncesi hastanın alerji, immunosüpresyon gibi sağlık sorunlarının olmadığı kesinleştirilmelidir. Yoğun bakım, diyaliz merkezi, yenidoğan ünitesi gibi enfeksiyon riski yüksek birimlere hayvanların girişi engellenmelidir.
Takip etme	Kurum hastanın hayvan ile etkileşimde olduğu alanın gözlenebilmesi için uygun bir sistem geliştirmelidir.
Uygun ziyaret yerinin belirlenmesi	Sağlık profesyonelleri hayvan ile etkileşim için en uygun yeri belirlemelidir.
Çevresel temizlik	Uygulama sonrası çevre uygun dezenfektan ile temizlenmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Hayvan destekli tedavi ve aktiviteleri içeren hayvan destekli uygulamaların tarih boyunca insan sağlığı için etkili olduğu bilinmektedir. Hayvan destekli uygulamalar farklı hastalıkların tedavisi için kullanılabilir. Yurt dışında pek çok sağlık profesyoneli ve hasta bu tür tedavileri kullanırsa da Türkiye’de hayvan destekli tedavi bir uzmanlık alanı olarak uygulanmamakta, yalnızca insan ve hayvan etkileşiminin meydana getirdiği olumlu sonuçlara göre kısıtlı hizmetler sunulmaktadır. Ayrıca ülkemizde bilimsel kanıt sağlayacak bu alanda yapılmış bir çalışma da bulunmamaktadır. Hayvan destekli uygulamaların etki mekanizmasını, uygun hasta grubunu belirlemeye yönelik araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça:

All, A. C., Loving, G. L., & Crane, L. L. (1999). Animals, horseback riding, and implications for rehabilitation therapy. *Journal of Rehabilitation*, 65, 49–57.

American Hippotherapy Association [AHA]. (2010). <http://www.americanhippotherapyassociation.org>. Erişim: 02.02.2011

Americans with Disabilities Act of 1990 (ADA), Pub. L. No. 101-336, x 2, 104 Stat. 327, 1990. <http://www.ada.gov/svcabrs3.pdf>. Erişim: 02.02.2011

Anderson, K. L., & Olson, M. R. (2006). The value of a dog in a classroom of children with severe emotional disorders. *Anthrozoos*, 19(1), 35–49.

Arkow, P. (2004). *Animal-assisted therapy and activities: A study, resource guide and bibliography for the use of companion animals in selected therapies* (9th ed.). Stratford, NJ: Phil Arkow.

Ballarini, G. (2003). Pet therapy animals in human therapy. Conference Report *Acta Bio Medica*, 74: 97-100.

Bardill, N. & Hutchinson, S. (1997). Animal-assisted therapy with hospitalized adolescents. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 10(1), 17–26.

Barker S.B., Pandurangi A. K., Best A. M. (2003). Effects of animal-assisted therapy on patients' anxiety, fear, and depression before ECT. *Journal of Electroconvulsive Therapy*, 19, 38-44.

Bass, M. M., Duchowny, C. A., & Llabre, M. M. (2009). The effect of therapeutic horseback riding on social functioning in children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39, 1261–1267.

- Benda, W., McGibbon, N. H., & Grant, K. L. (2003). Improvements in muscle symmetry in children with cerebral palsy after equine-assisted therapy (hippotherapy). *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 9, 817–825.
- Bertoti, D. B. (1988). Effects of therapeutic horseback riding on posture in children with cerebral palsy. *Journal of the American Physical Therapy Association*, 68, 1505–1512.
- Bizub, A. L., Joy, A., & Davidson, L. (2003). “It’s like being in another world”: Demonstrating the benefits of therapeutic horseback riding for individuals with psychiatric disability. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 26, 377–384.
- Braastad B. O. ve Berget B. Theoretical Frameworks for. Animal-Assisted Interventions. Department of Animal and Aquacultural Sciences, www.umb.no/statisk/greencare/meetings.
- Braun C. , Stangler T. , Narveson J. ve Pettingell S . (2009). Animal-assisted therapy as a pain relief intervention for children. *Complement. Ther Clin Pract*, 15(2), 105-9.
- Bustad, L. (1980). *Animals, aging and the aged*. (pp: 4-6). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cevizci S., Erginöz E. ve Batlaş Z. (2009). İnsan sağlığının iyileştirilmesine yönelik hayvan destekli tedaviler. *Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 8(3), 263–272
- Charnetski, J. C., Riggers, S. (2004). Effects of petting a dog on immune system function. *Psychological Reports*, 95, 1087–1091 (abstract).
- Cherng, R., Liao, H., Leung, H., & Hwang, A. (2004). The effectiveness of therapeutic horseback riding in children with spastic cerebral palsy. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 21, 103–121.
- Delta Society. (2009). What is animal-assisted activities and animal-assisted therapy. Erişim: 02.02.2011. <http://www.deltasociety.org/Page.aspx?pid=319>
- Edwards, N.E., Beck A.M. (2002). Animal-assisted therapy and nutrition in Alzheimer's disease. *Western Journal of Nursing Research*, 24 (6), 697-712.
- Equine Facilitated Mental Health Association [EFMHA]. (2011). What is equine facilitated psychotherapy. Erişim: 02.02.2011. <http://www.narha.org/resources-education/resources/eaat/201-what-is-efpl>
- [Gagnon J. , Bouchard F. , Landry M. , Belles-Isles M. , Fortier M. ve Fillion L.](#) (2004). Implementing a hospital-based animal therapy program for children with cancer: a descriptive study. [Can Oncol Nurs J](#) , 14(4), 217–22.
- Gee, N. R., Harris, S. L., & Johnson, K. L. (2007). The role of therapy dogs in speed and accuracy to complete motor skills tasks for preschool children. *Anthrozoos*, 20 (4), 375–386.
- Haehl V. , Giuliani C. , Lewis C. (1999). Influence of Hippotherapy on the Kinematics and Functional Performance of Two Children with Cerebral Palsy. *Pediatric Physical Therapy*, 11: 89-101 (abstract).
- Katcher, A.H., Wilkins, G.G., 2000. The centaur’s lessons: therapeutic education through care of animals and nature study. In: Fine, A.H. (Ed.), *Handbook on Animal-assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*. (pp 153-178) Academic Press, San Diego.
- Kruger KA Serpell, J. A. (2010). Animal-assisted interventions in mental health: definitions and theoretical foundations. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (pp 33-48). New York: Academic Press.
- Lefebvre S. L., Golab G. C. , Christensen E. , Castrodale L. , Aureden K. , Bialachowski A. , et al. (2008). Guidelines for animal-assisted interventions in health care facilities. *American Journal of Infection Control*, 36 (2), 78–85.
- Levinson, B. (1962). The dog as co-therapist. *Mental Hygiene*, 46, 59–65.
- Macauley B. L. ve Guitierrez K. M. (2004). The Effectiveness of Hippotherapy for Children With Language-Learning Disabilities. *Communication Disorders Quarterly*, 25 (4), 205–217.
- Martin, F., & Farnum, J. (2002). Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders. *Western Journal of Nursing Research*, 24 (6), 657–670.
- McGibbon, N. H. , Andrade, C. K. , Widener, G. , & Cintas, H. L. (1998). Effect of an equine-movement therapy program on gait, energy expenditure, and motor function in children with spastic cerebral palsy. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 40(11), 754–762.
- Morrison, M. L. (2007). Health benefits of animal-assisted interventions. *Complementary Health Practice Review*, 12 (1), 51–62
- Odendaal, J. S. J. (2000). Animal-assisted therapy—magic or medicine? *Journal of Psychosomatic Research*, 49(4), 275–280.
- Osborne A. S. , Selby A. (2010). Implications of the literature on equine-assisted activities for use as a complementary intervention in social work practice with children and adolescents, *Child Adolesc Soc Work J*, 27, 291–307.
- Reichert E. (1998). Individual counseling for sexually abused children: A role for animals and storytelling. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 15 (3), 177–185.
- Salotto, P. (2001). *Pet assisted therapy: A loving intervention and an emerging profession: Leading to a friendlier, healthier, and more peaceful world*. Norton, MA: D. J. Publications.
- Sams, M. J., Fortney, E. V., & Willenbring, S. (2006). Occupational therapy incorporating animals for children with autism: A pilot investigation. *American Occupational Therapy Association*, 60 (3), 268–274 (abstract).
- Serpell, J. A. (2010). Animal-assisted interventions in historical perspective. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (pp. 17–32). New York: Academic Press.
- Snider, L., Korner-Bitensky, N., Kammann, C., Warner, S., & Saleh, M. (2007). Horseback riding as therapy for children with cerebral palsy: Is there evidence of its effectiveness? *Physical Occupational Therapy Pediatric*, 27, 5–23.
- Sobo E. , Eng B. , Cassidy- Krich N. (2006). Canine visitation (pet) therapy. Pilot data on decreases in child pain perception. *Journal of Hollistic Nursing*, 24 (1), 51–57.
- Stasi, M. F., Amati, D., Costa, C., Resta, D., Senepa, G., Scarafioiti, C., et al. (2004). Pet therapy: A trial for institutionalized frail elderly patients. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 9, 407–412.
- Sterba J. A. , Rogers B. T. , France A. P. , Vokes D. A. (2002). Horseback riding in children with cerebral palsy: effect on gross motor function. [Developmental Medicine & Child Neurology](#), 44, 301–308.
- Walters Esteves, S., & Stokes, T. (2008). Social effects of a dog’s presence on children with disabilities. *Anthrozoos*, 21(1), 5–15.
- Wu A. S., Niedra R, Pendergast L, McCrindle S. (2002). Acceptability and impact of pet visitation on a pediatric cardiology inpatient unit. *J Pediatr Nurs*, 17(5), 354–62.
- Yamauchi T, Pipkin T. Y. (2008). Six years experience with animal-assisted Therapy in a children’s hospital: Is there patient risk? *American Journal of Infection Control*, 36 (5), 11–113.
- Zasloff, R. L., & Hart, L. A. (1999). Animals in elementary school education in California. *Journal of Applied Animal Welfare Science*, 2 (4), 347.